

ПОХОВАННЯ СКІФСЬКОГО ВЕРШНИКА НА р. СИНЮХА

Статтю присвячено публікації скіфського поховання з кургану 32 біля смт Вільшанка Кіровоградської обл., у басейні р. Синюха.

К л ю ч о в і с л о в а: скіфи, курган, поховання, воїн, вершник, озброєння, вузда.

У 1970 р. експедиція Кіровоградського краєзнавчого музею проводила розкопки курганів у Кіровоградській обл. Декілька насипів розкопано й біля районного центру, смт Вільшанка, розташованого на заході області, на р. Синюха, на півдні Українського Правобережного Лісостепу¹.

Навколо селища зафіксовано декілька курганних груп. В одній із них, що розташовувалась на 8,0 км східніше населеного пункту, налічувалось 6 насипів. Тут досліджено курган 32 (згідно із загальною нумерацією), який був заввишки 1,5 м та діаметром 30 м (рис. 1). У насипу, на глибині 0,5 м, зафіксовано глиняний викид діаметром 15 м, що залягав на стародавньому чорноземі, навколо могили. Найбільша товщина викиду 0,5 м. Могильна яма у центрі кургану мала тверде, ущільнене заповнення, в якому траплялись кістки та зуби коня, форму витягнутої трапеції та була орієнтована довгою віссю вздовж лінії південь—південний захід—північ—північний схід (рис. 2). Її довжина 4,25 м, ширина 3,5—4,1 м, глибина від рівня похованого чорнозему 4 м. Під південною стінкою могильної ями розкопано дві земляні сходи: перша була розміщена на глибині 2,9 м, завширшки 1,05 м; друга — на глибині 3,5 м, завширшки 0,4 м та полого переходила у підлогу, над якою підвищувалась на 0,6 м. На першій сході, на глибині 2,2—2,8 м під східною стінкою могили лежав череп коня, поруч бронзові вуздечні предмети: бляха (1) у вигляді задніх ніг тварини, дві підвіски-«замочки» (2), ворворка (3). На цій же сході під західною стінкою розчищено людські кістки та череп, викинуті сюди грабіжниками. Під північною стінкою знаходились рештки небіжчика. *In situ* вціліли: частина грудної клітки, кістки

лівої руки і стопи. Кістяк лежав на дерев'яному дощаному настилі, у витягнутому положенні, головою на північний захід. Під його головою покладено залізний щит (4), під яким лежав розгорнутий панцир (5) (рис. 4). Біля північної стінки виявлено два залізних наконечники списів (6), а поруч — залізна ворворка, що розпалась (7). На відстані 1,95 м від них, коло стоп, розчищено 2 залізних підтока (8). Загальна довжина списів, таким чином, могла скласти 2,45—2,65 м. За щитом, ближче до західної стінки, *in situ* виявлено частину кістяка коня — грудна клітина та передня нога. Зверху ребер знайдено маленьку бронзову ворворку (9). У центрі могили розкидано вузькі пластини від захисного пояса (10) і бронзові вістря стріл (11).

1. Вуздечна бронзова бляха у вигляді задньої частини копитної тварини з петлею на звороті. Передано круп з двома ногами. Від хвоста вціліла лише верхня частина. Копита декоровані хвилястими мотивами. Біля колінного суглоба — розеткоподібна прикраса з трьома пелюстками. З боку зображено голівку орлиноподібного грифона з вухом, оком та дзьобом (рис. 6, 1).

2. Дві підвіски у вигляді «замочків» з петлями у верхній частині (рис. 6, 4, 5).

3. Бронзова ворворка зрізаноконічної форми, кругла в перетині. По центру проходить наскрізний круглий отвір (рис. 6, 2).

4. Залізний щит прямокутної форми із заокругленими кутами, набраний із залізних лусок, що кріпились до основи через отвори, частково перекриваючи одна одну (рис. 2).

5. Залізний панцир, набраний з прямокутних пластин з отворами для кріплення. Збереглося одне окреме прямокутне напліччя. У місці, де носився пояс, пластини відсутні. Простежуються бічні вирізи для рук. Позаду обладунок мав прямокутний виступ, для кращого захисту поперека воїна в бою. Тоді як

¹ Керівник експедиції — Н.М. Бокій.

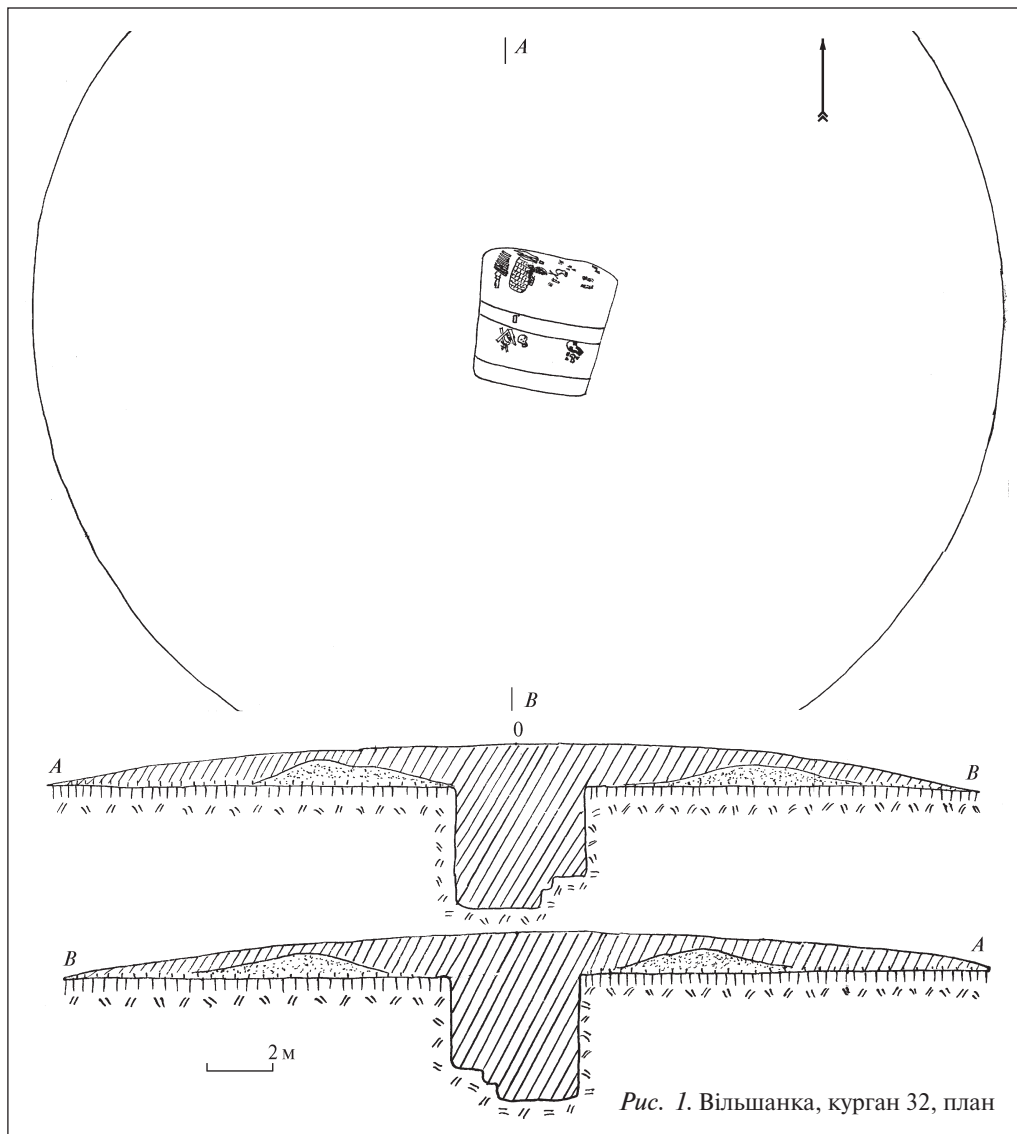

Рис. 1. Вільшанка, курган 32, план

спереду для кавалериста він був, очевидно, не зручним (рис. 3; 4).

6. Залізні наконечники списів з гостролистим пером та ребром на ньому. В одного перо ширше, в іншого — вузше. Втулки довгі, зігнуті із залізної пластини, місце стику якої добре видно. Унизу втулки — потовщення, всередині збереглися сліди дерев'яного ратища (рис. 5, 1, 2).

7. Залізна ворворка. Розпалась.

8. Залізні, циліндричні, порожні всередині підтоки від списів, зігнуті із залізної пластини (рис. 5, 3, 4).

9. Бронзова зрізаноконічна ворворка, округла в перетині. Всередині — наскрізний округлий отвір (рис. 6, 3).

10. Видовжені бронзові пластини, що вкривали захисний пояс (рис. 6, 6).

11. Бронзові трьохлопатеві, втульчасті вістря стріл з трикутними голівками (рис. 6, 7—28).

У багатьох втулках збереглися частини дрвків. Усього в могилі зібрано не менше 22 виробів. Виділяються такі їх типи:

А. Вістря з баштоподібною голівкою та втулкою, що виступає. Кінці лопатей іноді утворюють «жальця»; 2 екз. (рис. 6, 7, 18).

Б. Вістря із трикутною голівкою, втулкою, що виступає, та кінцями лопатей, які іноді утворюють шипи; 5 екз. (рис. 6, 8, 20, 21, 26, 27).

В. Вістря з трикутною голівкою та прихованою втулкою базисних пропорцій; 3 екз. (рис. 6, 13, 17, 28).

Г. Такі ж вироби, кінці лопатей яких дещо опущені донизу; 8 екз. (рис. 6, 9—12, 14—16, 19).

Д. Трьохлопатеві вістря з втулкою, що виступає, та тригранною на кінці «поважченою» голівкою; 4 екз. (рис. 6, 22—25).

Вільшанський курган примітний, поперше, локалізацією на межі лісостепу та сте-

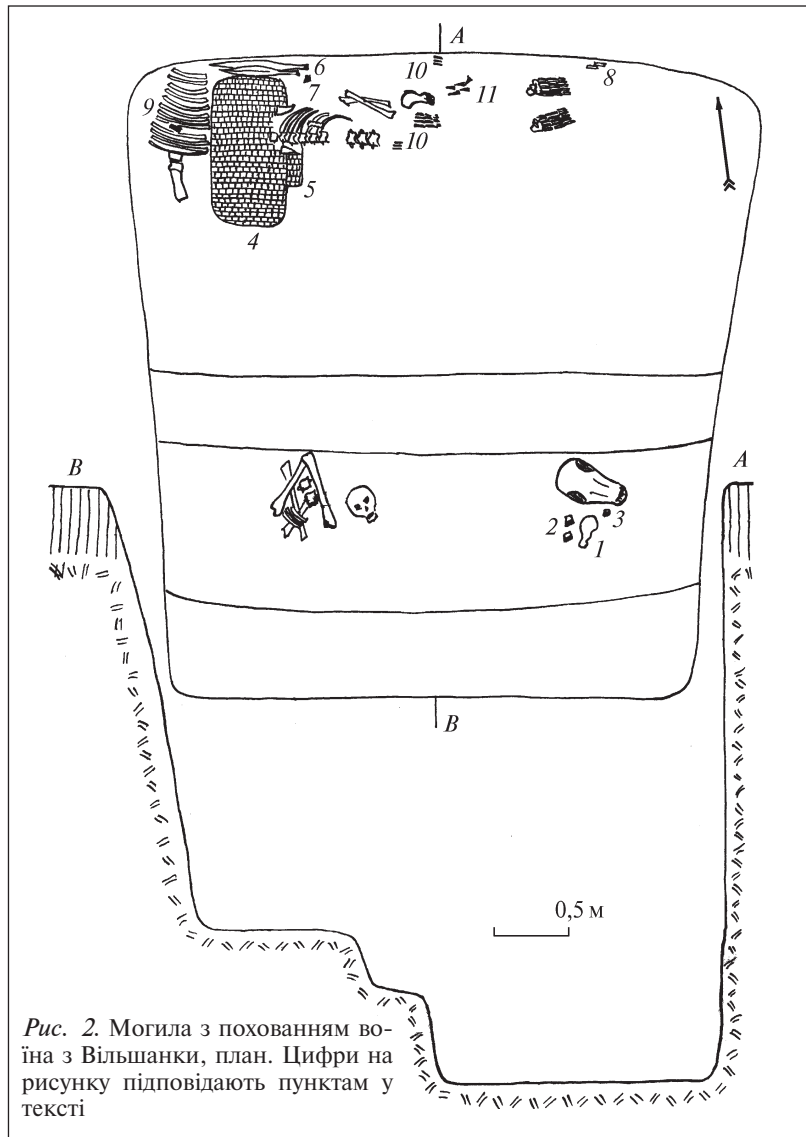

Рис. 2. Могила з похованням воїна з Вільшанки, план. Цифри на рисунку підповідають пунктам у тексті

пу — осілого та кочового світів; а по-друге розташуванням на кордоні східноподільської та киево-черкаської локальних груп культури скіфського часу Лісостепу Східної Європи. Басейн р. Синюхи, що розділяє їх (Бессонова 1994, с. 4), до цих пір залишається порівняно недостатньо вивченим регіоном.

Поховальна гробниця кургану вирізняється масштабами. Її площа понад 16 м². Щоб її викопати довелось вибрати майже 60 м³ ґрунту. Сам її тип — яма зі сходами біля однієї зі стін — є досить рідкісним видом поховальних споруд. На півдні Правобережного Лісостепу такий тип споруд з'являється в середньоскіфський час, концентруючись у басейні Синюхи. Найближчу аналогію маємо в кургані 25 біля цього ж населеного пункту. Тут, під насипом висотою 1,5 та діаметром 24 м, теж виявлено яму у формі трапеції, розмірами 3,80 × 3,20—

3,75 м та глибиною 3,80 м, яка мала сходи під однією зі стін. Цікаво, що і небіжчик тут лежав теж головою на захід. Імовірно, біля Вільшанки розміщувався цілий родовий могильник середньоскіфської доби. Подібну споруду розкопано також у кургані 6 біля Сухого Ташлика (Бокий 1972, с. 171—173). У цьому ж регіоні, на самому півдні лісостепу, в басейні Синюхи відоме й поховання в круглій ямі з невеликою сходиною під насипом 2 групи Показове 2 (Бокий 1971, с. 155), що теж належить до середньоскіфського часу. В IV ст. до н. е. згадані різновиди могил концентруються в Потясминні. Їх виявлено в курганах 458 біля Турії (Бобринской 1906, с. 5, 6), 480 (гробниці 1 і 2), 481 (Бобринской 1910, с. 57—59), 487 поблизу Капитанівки (Бобринской 1910а, с. 67—71). Наявність канавок посеред цих могил під насипами 458, 480 і 487 дуже нагадує сліди заслонів до

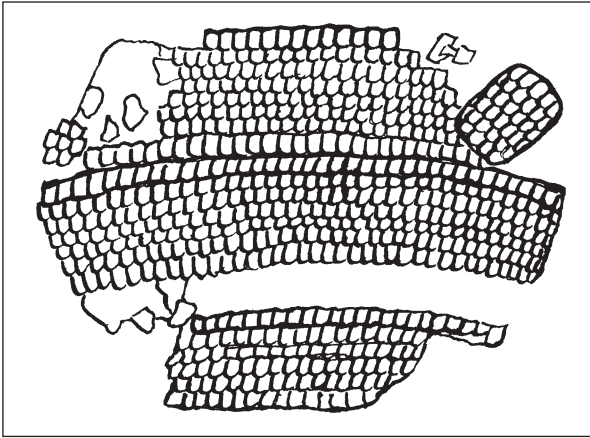

Рис. 3. Панцир з поховання, прорисовка

камер катакомб, що могли виявитись обваленими. Втім, О.О. Бобринської підкреслював відсутність тут бокової ніші (Бобринської 1910, с. 59). Ямою зі сходинкою було й поховання 54 Світловодського могильника з південного лісостепу². Подібну гробницю виявлено також на Лівобережжі, в Сіверськодонецькій групі — курган 26 Пісочинського могильника (Бабенко 2005, с. 30, рис. 33, 3, 4). О.О. Бобринської вважав ці поховальні споруди перехідними від ям («звичайних могил») до катакомб (Бобринської 1910, с. 59). В.Г. Петренко, виділяючи їх в Потясминні, говорила про вплив катакомб на цю конструкцію (Петренко 1967, с. 16).

Як бачимо, всі споруди розташовані на самому півдні Українського Лісостепу, на кордоні зі степовою зоною, що, безперечно, не є випадковим. В іраномовних кочовиків степу Північного Причорномор'я ці ями фіксуються протягом VIII—IV ст. до н. е. Судячи з поховання 2 в кургані 40 біля Софіївки (Тереножкин 1976, с. 60, 61), ця традиція має ще передскіфську основу. Курган біля Константинівська-Дону (Кияшко, Кореняко 1976, с. 170, 171) ілюструє наявність таких споруд в ранньоскіфський час. Цим же періодом датується й могила 8 під насипом 7 в Новоолександрівці. Однак сама яма тут вузька, а сходинка тягнеться вздовж лише частини стіни (Кореняко, Лукьяшко 1982, с. 153, 154, рис. 5). Продовжують існувати такі споруди і в середньоскіфську та пізньоскіфську добу. В.С. Ольховський відніс їх до типу 1, варіанту 3 (прямокутні ями) та типу 2, варіанту 2 (квадратні споруди) (Ольховський 1991, с. 21, 23, табл. 1). У нашому випадку — яма у формі трапеції. Слід зау-

² Сходинки були і в низці інших поховань Світловодського могильника, втім, в тих випадках немає чіткої впевненості, що це — не сліди пограбування з боку.

Рис. 4. Панцир з Вільшанки, фото

важити, що могила з Вільшанського кургану певною мірою може нагадувати обвалену катакомбу чи підбій³. До таких споруд, виділених В.С. Ольховським у тип 4, варіант 1 (Ольховський 1991, табл. 2), вона близька насамперед за глибиною. Це найраніший тип скіфських катакомб, що цілком міг побутувати в середньоскіфський час, коли насипано наш курган. Однак у звіті немає ніяких даних про материковий глиняний ґрунт над похованим, який міг би маркувати такий обвал.

Західне орієнтування кістяка характерне для скіфської доби. Однак у той час як у Степовій Скіфії V ст. до н. е. воно переважає (Ольховський 1991, с. 117), на Правобережжі Середнього Дніпра ці показники досить несталі (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1989, с. 39). Витягнуті на спині трупопокладення в середньоскіфську добу домінують і в Степу (Ольховський 1991, с. 117), і в Дніпровському Лісостеповому Правобережжі (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1989, с. 39).

Небіжчика з Вільшанки супроводжували кістки коня (грудина та нога). Набір кісток, їх положення в головах, вказує, що це все-таки жертвна їжа, а не частина поховання коня. Ворворка на ці кістки потрапила, імовірно, з панцира під час пограбування. Жертвна їжа — характерна риса поховального обряду середньоскіфського часу. В Дніпровському Правобережному Лісостепу вона трапилась в 40 % могил на Тясміні, та 43 % — в Пороссі (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1989, с. 40).

³ Такі обвалені катакомби V—IV ст. до н. е. зафіксовано в I і III Іспанових Могилах (Мозолевский 1980, с. 138, 142), похованні 1 кургану 8 біля Дмухайлівки (Шалобудов, Андросов, Мухопад 1983, с. 22, рис. 1, 3). Утім, зазвичай тут залишаються помітними краї підбою під дальньою стінкою камери.

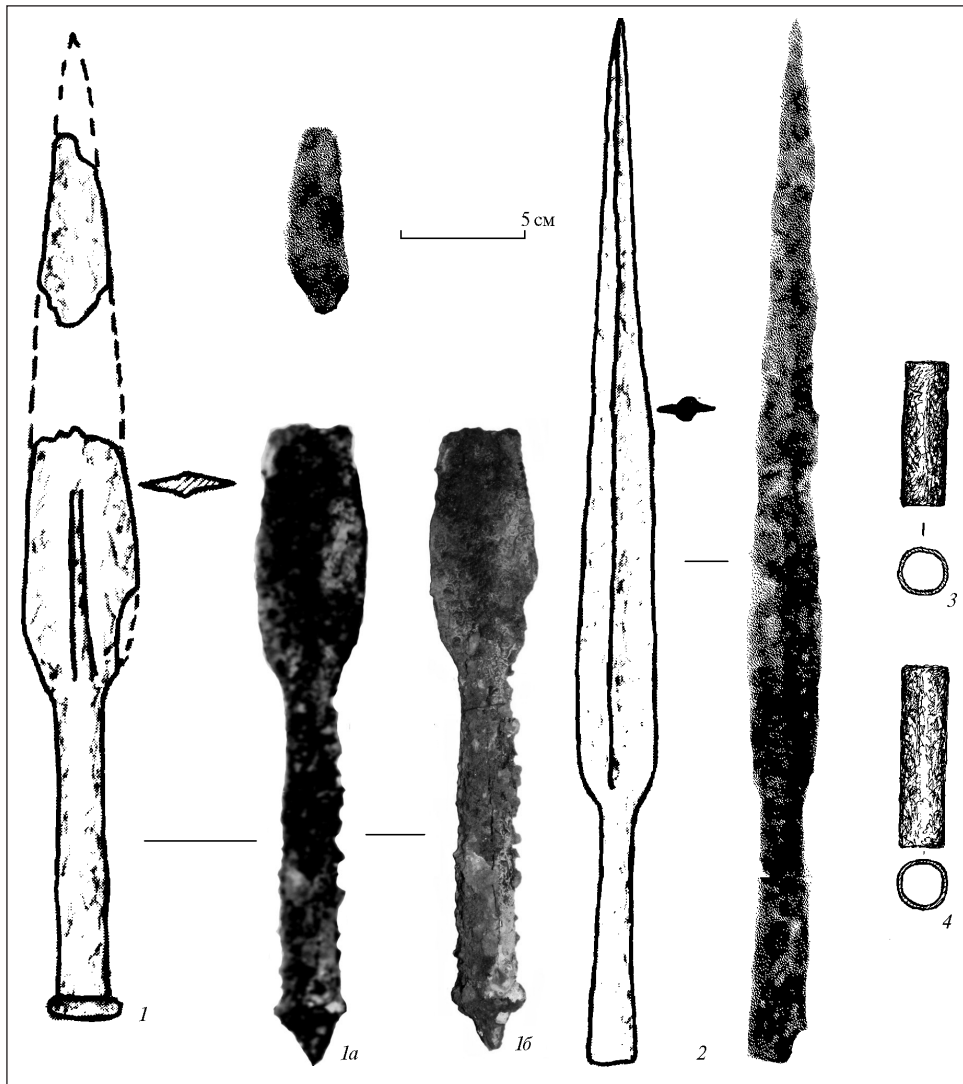

Рис. 5. Залізні списи та підтоки з поховання. 1, 1а, 2 — фото та рисунки 1970 р.; 1б — фото 2016 р.

У Вільшанці поховано важко озброєного воїна-вершника, що мав як наступальну (стріли, списи), так і захисну зброю (лускатий панцир та щит, на яких він лежав, пояс). У середньоскіфську добу озброєння характерне для 71,7% поховань в степу (Ольховский 1991, с. 69). У Правобережному Середньому Подніпров'ї в половині поховань виявлено наступальну зброю, а в кожній п'ятій — захисну (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1989, с. 87, 91).

Особливо презентабельно виглядає набір захисного спорядження, вкритого залізними лусками. Слід наголосити, що воїна було покладено на розстеленому обладунку — звичай, який пов'язують зі скіфами-кочовиками (Григорьев 1994, с. 77; Скорый 2003, с. 49). Схожі поховання на розстеленому обладунку в V ст. до н. е. характерні насамперед для Степової Скіфії, зокрема в кургані біля Новорозанівки воїн мав пластинчасті панцир, штани та шо-

лом (Шапошникова 1970, с. 209). У похованні 1 кургану 7 біля Нового Запоріжжя небіжчика супроводжували панцир, шоломом та пояс (Плешивенко 1991, рис. 2, 2). У кургані 1 групи Страшної Могили виявлено панцир та пояс. У пограбованому центральному похованні I Завадської Могили зафіксовано фрагменти панцира та щита (Мозолевский 1980, с. 71—77, 99—102). Повний набір захисного озброєння мав воїн із гробниці 2 під насипом 2 в Корніївці (Ковалев, Полин 1991, с. 40—43). Щит, пояс та панцир супроводжували скіфа у похованні 1 кургану 12 біля шахти 22 (Тереножкін и др. 1973, с. 169—179). Під насипом 8 поблизу Дмухайлівки виявлено панцир з набедренниками (Шалобудов, Андросов, Мухопад 1983, с. 22, рис. 1, 3); у кургані 6 (могила 1) в Олександрівці — лускату сорочку, штани та шолом (Ковалева и др. 1978, с. 12—14). У лісо-степу найбільш яскравим з подібних було по-

ховання воїна на захисному обладунку з кургану 2 в Гладківщині (Григорьев 1994, с. 66, 67). У Скіфській Могилі поховання вождя на обладунку було знищене грабіжниками (Скорый, Хохоровски 2009, с. 274). Імовірно, на розстелений панцир було покладено також небіжчика в кургані 16 Перещепинського могильника (Черненко 1999, с. 53). В інших випадках захисний обладунок клали переважно поруч із небіжчиком. Особливо представницький набір подібних випадків середньоскіфської доби відомий з Поросько-Тясминського регіону. Так, в центрі гробниці виявлено панцир під насипом 491 в макеївці (Галанина 1977, с. 29, 30). У ногах воїна його розчищено в кургані 3 неподалік Стеблева (Скорый 1997, с. 81). Ціла низка подібних знахідок походить з Журовських курганів. Поруч з небіжчиком була луската сорочка під насипом 396. У кургані 397 виявлено 2 обладунки. За головою небіжчика він лежав в кургані 400, біля ніг — під насипом 401 (Бобринской 1905, с. 3, 6, 8—13, 17).

Вільшанського небіжчика супроводжував череп коня з вуздою поруч. Без сумніву, він символізував поховання цілого коня. В Північному Причорномор'ї середньоскіфської доби масово поширюються поховання коней. Це відбувається на тлі їх одиничності тут в ранньоскіфський час (Бобриця, курган 35⁴; Бобринской 1901, с. 113; Ковпаненко 1981, с. 13, 14), коли кінські гробниці були характерні для Північного Кавказу, де вони відомі за похованнями в Келермеському, Ульському, Костромському, Краснознаменському, Нартанському та інших могильниках. Здійснювались вони як в окремій могилі, так і в похованні з небіжчиком, як у випадку, що розглядається. Сьогодні маємо вже чималу їх добірку в Степовій Скіфії. В одних випадках коней поховано в

окремих могилах: кургани I Завадська та IV Іспанова Могили (Мозолевский 1980, с. 89—96; 144—145), 6 в Новому Запоріжжі (Плешивенко 1991, рис. 3), 1 групи Червоний Яр II (Гудкова 1978, с. 188—189), 1 неподалік Арцизу (Алексеева, Охотников, Редина 1997, с. 51—53), 8 коло Малої Лепетихи (Евдокимов, Данилко, Могилов 2011, с. 104, 105), Близнюк 2 (Ромашко, Скорый 2009, рис. 6; 8), 1 групи Шевченко 2 (Зарайская, Привалов 1992, с. 130), 13 біля Великої Знам'янки (Отрошенко, Рассамкин 1986, с. 285; Болтрик, Фіалко 2005, с. 21), 11 поруч із Якимівкою (Болтрик, Фіалко 2010 рис. 2; 9А). Кількість коней тут від 1 до 3 — у курганах знаті (Близнюк 2, I Завадська Могила). Дві окремих кінських гробниці виявлено в V Ак-Бурунському кургані (Яковенко 1974, с. 67). До цієї групи подібні поховання некрополя Німфея, здійснені в окремих могилах або збоку основної гробниці. Кількість коней тут — 1—8. Їх бачимо у курганах 24 (гробниця 19), 17 (могила 18), 32 (поховання 14), досліджених 1876 р., та 1 й 6 (1878 р.) (Силантьева 1959, с. 51, 86), а також в похованні В-15 (Соколова, Павличенко, Каспаров 1999, с. 332—337).

Рідше, як і у Вільшанці, коней клали в одній споруді з небіжчиком. Так поховано коней у курганах в Медерово — на півночі степу, на кордоні з лісостеповим регіоном (Бокий 1974, с. 264) та 9 біля Никольського (Агульников, Сава 2004, с. 96—100), 11 групи Підгородне V (Ковалева, Мухопад 1979, с. 112), 15, поховання 2, поблизу Танкового (Щепинский, Черепанова 1969, с. 231, 232). У кургані 29 на Гаймановому Полі загнуданого коня покладено у вхідній ямі катакомби (Тереножкин, Ильинская, Мозолевский 1977, с. 187, 188). В.А. Іллінська розглядала його серед інших пам'яток IV ст. до н. е. (Ильинская 1973, с. 53—55), згодом його зближували з комплексами V ст. до н. е. (Соколова, Павличенко, Каспаров 1995, с. 338). Вістря стріл із вказаного комплексу (Тереножкин, Ильинская, Мозолевский 1977, с. 186—190) звичайні для IV ст. до н. е., хоча трапляються і у кінці V ст. до н. е. Бронзові та залізні кільця відомі протягом всього скіфського часу. Бляхи у вигляді стилізованої лапи хижака родини котячих характерні для другої половини (ймовірно, ближче до кінця) V—IV ст. до н. е. Серединою V—IV ст. до н. е. датуються нахрапники з головою хижого птаха. Ворворки широких зрізано-конічних пропорцій з'являються у середньоскіфський, а найбільше поширюються у пізньоскіфський час. Підвіски у вигляді замочків найбільше характерні саме для середньоскіф-

⁴ Можна згадати і курган біля с. Станишино на півночі степу, на самому кордоні з лісостеповою зоною. Пам'ятка розкопувалась місцевими поміщиками, данні про це зібрано і опубліковано В.М. Ястребовим (Ястребов 1889, с. 113—115). У кургані, в насипу якого виявлено скіфську кам'яну стелу, зафіксовано поховання воїна з конем із 2 бронзовими «мундштуками». За рисунком золотої «пряжки» з комплексу, її час визначити важко, втім наявність залізної пластинчастої броні та бронзових наконечників стріл підтверджують приналежність захоронення до скіфської доби. За стратиграфічною ситуацією це поховання може бути одночасним чи ранішим від кам'яної стели, виявленої тут. Остання, спочатку датувалась VI ст. до н. е. (Горбул, Бокий 1987, с. 49), згодом, найімовірніше, другою половиною VI — початком V ст. до н. е. (Ольховский, Евдокимов 1994, с. 27), що не виключає імовірності приналежності комплексу й до середньоскіфського часу.

ської доби (Могилов 2008, с. 53, 62—64, 76, 77, 89, 90). Таким чином, курган, що розглядається, може належати до порубіжних комплексів кінця середньоскіфської — початку пізньоскіфської доби. У всіх названих випадках поховано по одному коню, тільки в Медеровому окрім цілого кістяка виявлено череп з кінцівками.

Чимало кінських поховань середньоскіфського часу і в Українському Лісостепу. Найбільше їх в Дніпровському Правобережжі, зокрема Потясминні й Пороссі. Здебільшого ховали в гробниці або в дромосі, кладучи одну—три тварини: кургани 396, 400, 401 біля Журовки (Бобринской 1905, с. 2, 8, 9, 14, 15), 491 в Макеївці (Галанина 1977, с. 26), Скіфська Могила (Скорый, Хохоровский 2004, с. 423), 1 в Стеблеві (Скорый 1997 с. 111), 4 й 5 в Берестнягах (Бобринской 1901, с. 94, 98; Могилов, Диденко 2008, с. 84). Другою половиною V ст. до н. е. датує В.Г. Петренко (Петренко 1967, с. 93) курган 33 неподалік Бобринці (Бобринской 1901, с. 111). Трапляються й окремі кінські могили: кургани 1 Павлівської групи в Матусові (Могилов 2007, рис. 2), поблизу Омельника (Бокий 1971, с. 158—159), де покладено по одному кістяку. З кінських поховань цього часу в Лівобережному Лісостепу можна згадати хіба що курган у Крячківці, де тварину поклали до основної гробниці, однак відокремили від небіжчика материковою перегородкою (Сидоренко 1964, с. 191). У Вільшанці череп було покладено на материкову сходину в ямі. Аналогії цьому знайти складно, зважаючи на нечисленність таких поховальних споруд. Згадана сходинка служила для полегшення внесення небіжчика в гробницю та була частиною його посмертного шляху. Можна припускати, що схоже семантичне значення могли мати вхідні ями скіфських катакомб. Вже говорилось про поховання у вхідній ямі такої споруди кургану 29 групи Гайманової Могили. У IV ст. до н. е. в Степовій Скіфії ця традиція набуває подальшого розвитку і стає однією з найбільш поширених (див. Ольховский 1991, с. 117; Синика 2011, с. 119—121; Болтрик, Фіалко 2005, с. 16, 17), трапляючись у похованнях царів, знаті, заможних общинників: кургани Огуз (Фіалко 1994, рис. 5), Братолюбівський (Кубышев, Бессонова, Ковалев 2009, рис. 14), 2 у Великій Знам'янці (Болтрик, Фіалко 2005, рис. 2), 29 на Мамай-Горі (Андрух, Тощев 1999, рис. 41) та інші. Відомий цей обряд і у пізніх скіфів Нижнього Дністра за матеріалами некрополя в Глиному (Синика 2011, с. 119).

Разом з цим, у Скіфії відомі нечисленні приклади, коли з небіжчиком, як у вільшанському кургані, поклали не всю тушу, а лише череп коня. У кургані 1 біля Арциза в кінській могилі разом з повним скелетом був і окремий череп (Алексеева, Охотников, Редина 1997, с. 51—53). Голову виявлено й під насипом 11 на Гаймановому Полі, який, правда, було пограбовано (Тереножкин, Ильинская, Мозолевский 1977, с. 190). У кургані 9 в Пісках виявлено череп коня із залізною зброєю (Гребенников 1987, с. 153). У похованні 4 кургану 8 в Водославівці, в дромосі відкрито частину черепа і зброю (Купрій, Данилко 2004, с. 46, 47). Під насипом 6 у Новому виявлено заглиблення з черепом коня (Болтрик, Фіалко 2011, с. 145). Звичайний такий обряд і для пізньоскіфського могильника в Глиному (Синика 2011, с. 120).

Трапляється на півдні Східної Європи ще один спосіб поховання, коли в могилу клали голову та кінцівки коня, ймовірно зі шкурою. Такий обряд характерний для протомеотських племен Прикубання (Анфимов 1975, с. 37). Так поховано одну з тварин в Медеровому (Бокій 1974, с. 264). Виявлено такі рештки й у згаданому кургані в Танковому (Щепинский, Черепанова 1969, с. 231, 232). Голова і ноги скакуна знайдено біля східної стінки кургану 6 в Балабанах (Чеботаренко и др. 1989, с. 29, рис. 11, 2). У кургані 1 групи Шевченко 2 серед кінських жертвних покладень на кrepidі розчищено череп та кінцівки тварини (Зарайская, Привалов 1992, с. 130). У кургані 63 в Бобринці в склепі виявлено лише ноги коня і поруч — предмети вузди (Бобринской 1901, с. 127, 128). Найбільш масовими були такі поховання в пізньоскіфському могильнику в Глиному (Синика 2011, с. 120). В.С. Сініка, розвиваючи гіпотезу В.С. Ольховського (Ольховский 1991, с. 117), вважає що у таких випадках мова може йти про створення опудал тварин, що перегукується зі свідченнями Геродота (Синика 2011, с. 120).

Ми окремо перерахували схожі до вільшанського поховання середньоскіфського часу, що містили б захисний обладунок або поховання коня. Однак разом ці елементи (як й в похованні на р. Синюха) трапляються досить рідко. У степу можна назвати кургани 1 в Арцизі (Алексеева, Охотников, Редина 1997, с. 48, 54), 13 біля Великої Знам'янки (Отрощенко, Рассамакин 1986, с. 285—286), I Завадську та IV Іспанову Могили (Мозолевский 1980, с. 71—77, 99—102; 144—149), де поховання воїна супроводжувались похованнями коней в окремій могилі. У лісостепу — насипи 491 в Маке-

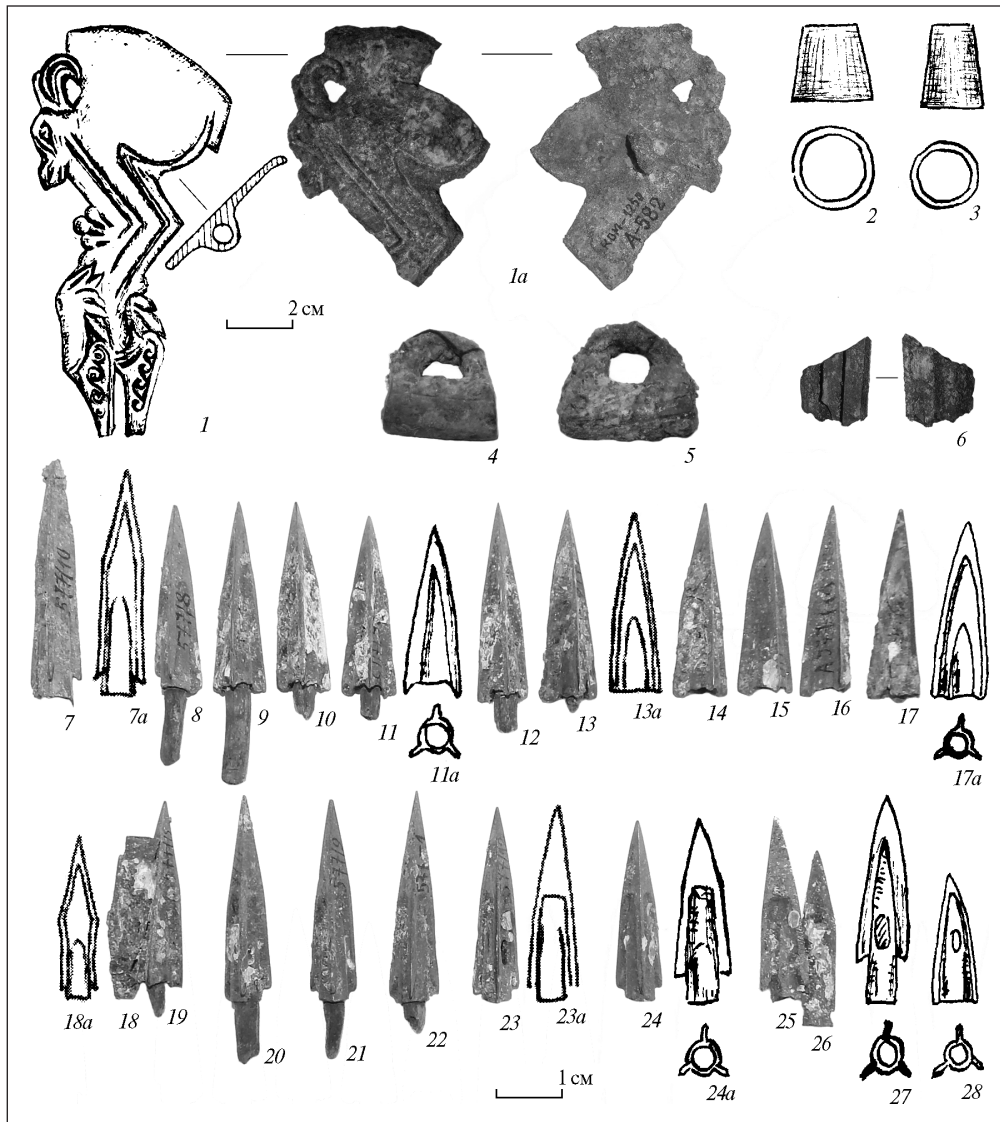

Рис. 6. Бронзові вироби з кургану. 1, 2, 3, 7a–25a — рисунки 1970 р.; 1a, 4–27 — фото 2016 р.

ївці, де в ніші було поховано загнуждане лоша (Галанина 1977, с. 26–30); 396, 400, 401 у Журівці, з покладеннями коней у дромосі чи камері (Бобринської 1905, с. 2, 3, 8–15, 17). Значно частіше поховання важкоозброєних воїнів супроводжувались лише набором вузди, без покладення самої тварини.

Розглянемо комплекс наступального озброєння з кургану. Він представлений сагайдачним набором стріл та списами з підтоками.

Вістря до стріл представлені трьохлопатеви-ми зразками з трикутними голівками. Аналогії їм добре відомі з поховальних пам'яток Північного Причорномор'я V ст. до н. е. (Мелюкова 1964, табл. 7; 8; Петренко 1967, табл. 34; Полін 1987, рис. 9–13). Вістря стріл у середньоскіфський час, за даними на 1980-ті рр., було виявлено в 29 з 97 могил у Дніпровському Правобережному Лісостепу (Ковпаненко, Бессо-

нова, Скорый 1989, с. 87), що становило майже 30 %. У степу вони були у 78 із 120 поховань V ст. до н. е. (Ольховский 1991, с. 69), що становило понад 60 %.

Списи середньоскіфської доби, знайдені в Дніпровському Правобережному Лісостепу, були присутні у 27 з 97 поховань (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1989, с. 88), що становить 28 % комплексів. У степу виявлено 33 поховання V ст. до н. е. (Ольховский 1991, с. 69), тобто 27,5 %. За типологією А.І. Мелюкової, вільшанські наконечники списів, незважаючи на різну ширину пера, можуть бути віднесені до 2 відділу, 1 типу виробів із гостролистою формою та ребром посеред пера. Датовано їх V та IV–III ст. до н. е. (Мелюкова 1964, с. 40). Такі вироби й сьогодні датуються середньоскіфським та пізньоскіфським часом. Зокрема, гостролисті вістря вузьких пропорцій у Правобереж-

ному Лісостепу знайдено в курганах 12 в Стеблеві (Скорый 1997, рис. 42, 3), 32 біля Бобриси (Петренко 1967, табл. 36, 6); на Лівобережжі — під насипами коло Крячківки (Сидоренко 1964, рис. 2, 2), 3 поблизу Аксютинців (Мелюкова 1964, табл. 14, 1), 3 неподалік Старинської птахофабрики (Ильинская 1966, рис. 2), 16 Пісочинського могильника (Бабенко 2005, рис. 24, 8, 9). У Середньому Подонні їх виявлено в курганах 14 поблизу Дурівки (Пузикова 2001, рис. 43, 1), 2 (1908 р.) неподалік Мастюгиного (Макаренко 1911, рис. 58, 1). Трапляються вони й у Степовій Скіфії: кургани Бердянський (Мурзін, Фіалко 1998, рис. 39), 1 групи Первомаївка II (Евдокимов, Фридман 1987, рис. 6, 1). Гостролісті наконечники широких пропорцій теж не рідкісна знахідка у степу: кургани 3 коло Новофедорівки (Куприй 1991, рис. 4, 5), 4 (поховання 8) групи 2 та 7 (могила 2—3) групи 3 біля Первомаївки (Евдокимов, Фридман 1987, рис. 20, 2, 3; 1991, рис. 8, 12), Талалаєвський (Мелюкова 1964, табл. 14), 2 (поховання 3) біля Зеленого (Фіалко 2015, рис. 1, 2). Відомі їх знахідки в Дніпровському лісостеповому Правобережжі: кургани 1 в Яснозор'ї (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1994, рис. 2, 2), 416 поблизу Журівки (Бобринской 1905А, рис. 5; Петренко 1967, рис. 36, 5), 487 поблизу Макеївки (Галанина 1977, табл. 10, 10). Виявлені вони в Середньому Побужжі (Бессонова 1994, рис. 5, 3).

Циліндричні підтоки списів характерні насамперед для поховань Подніпров'я і Криму (Мелюкова 1964, с. 45). У Правобережному Лісостепу V—IV ст. до н. е., зокрема, їх виявлено під насипами 3 і 12 у Стеблеві (Скорый 1997, рис. 16, 4, 7; 42, 4, 5), 1 біля Яснозор'я (Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1994, рис. 2, 9), 486 поблизу Макеївки (Галанина 1977, табл. 9, 16). У Побужжі — в кургані 6 в Умані (Бессонова 1994, рис. 5, 22). На Лівобережжі — під насипом 5 неподалік Пісочина (Бабенко 2005, рис. 7, 3, 4). У Степовій Скіфії їх знайдено в Плaskій Могилі (Болтрик, Савовский 1991, рис. 2, 2), курганах 13 в уроч. Носаки (Бидзиля и др. 1977, рис. 38, 14), 18, поховання 2, біля Львового (Кубышев, Николова, Полин 1982, рис. 13, 15—17).

Списи з Вільшанки досить довгі (2,45—2,65 см) у порівнянні з аналогічними скіфськими виробами. Це, ймовірно, пояснюється тим, що небіжчик був вершником. Адже для враження супротивника з коня спису потрібна була додаткова довжина.

Зрізаноконічні ворворки з'являються ще у кінці келермеського етапу, але час їх найбільшо-

го розповсюдження припадає на середньоскіфський період; це нерідкісна знахідка для Скіфії (Могилов 2008, с. 75, 76). Окремі предмети існують в IV ст. до н. е. Ворворки мали широкий діапазон застосування. Зокрема, у вільшанському похованні їх використано у вузді, разом з панциром та, мабуть, з чохлам до списів.

Бляха у вигляді задніх ніг копитної тварини належать до дуже рідкісних знахідок у Північному Причорномор'ї. Аналогією їй можна вважати предмет із кургану 3 біля Пастирського, що датується V ст. до н. е. (Древности Приднепровья 1899, табл. XX, 320б). Цим же часом датується фрагмент із поховання 42 могильника в Заломах (Панченко 2016, рис. 2, 12). Окрім цього, у Скіфії були відомі бляхи у вигляді однієї ноги копитного. Реалістичність демонструє бляха V ст. до н. е. з кургану 459 в Турії (Бобринской 1906, рис. 6). Ймовірно, саме цей мотив передано на блясі з Криму з обламаним кінцем, точне місце виявлення якої не відоме (Скорый, Зимовец 2014, с. 92). Бляхи IV ст. до н. е. з Вакулиної Могили (Клочко, Скорый 1991, рис. 5, 7, 8), кургану 2/23 Мастюгинського могильника (Пузикова 2001, рис. 32, 11) відрізняються значною стилізацією. Конячу ногу зображено й на блясі з кургану 2 біля Петрівки в степовому Подінців'ї (Братченко, Швецов, Дубовская 1989, рис. 3, 16), вузда з якого містить як середньоскіфські, так і пізньоскіфські типи. З кургану 2 біля Пастирського відома бляха у вигляді копита (Древности Приднепровья 1899, табл. XX, 320а). У цілому, предмет з Вільшанки досить впевнено можна розташовувати серед інших вуздечних блях V ст. до н. е.

Бронзові підвіски у вигляді «замочків» датуються середньоскіфським часом (Могилов 2008, с. 82). Це нерідкісна знахідка в Дніпровському Правобережному лісостепу: кургани біля Омельника (Бокий 1971, с. 155), 188 на Тенетинці (Бобринской 1894, табл. III, 12); в Середньому Побужжі: насип 11 біля Умані (Покровська, Діденко 1970, с. 172). Трапляються вони й на Лівобережжі. У Поворсклі їх знайдено в курганах 15 і 18 Перещепинського могильника (Мурзін и др. 1999, с. 20; 2000, рис. 34, 9); на Сулі — під насипами 2 (1897—1898 рр.) біля Вовківців (Древности Приднепровья 1899, табл. XVI, 316), 2 в уроч. Стайкин Верх (Ильинская 1968, табл. V, 22; XXVI, 2, 4); на Сіверському Дінці — у курганах 3 коло Протопопівки і 5 Пісочинського могильника (Бабенко 2005, рис. 7, 10). Виявлено їх й у Степовій Скіфії: насипи 1 групи Підго-

родне Х (Ковалева, Мухопад 1979, рис. 2, 10), I Завадської та IV Іспанової Могили (Мозолевский 1980, рис. 36, 3, 4; 37, 5, 6; 38, 2), 48 Актаського могильника (Бессонова, Скорый 1986, рис. 6, 2) та інші.

Щит із Вільшанки був вкритий залізними лусками. Часто для щитів використовували продовгуваті пластини на всю його довжину (Черненко 1968, с. 106—111). Однак трапляється й набір з невеликих лусок, як у нашому випадку (Черненко 1968, с. 103—106). Виріб подібної до нашої форми бачимо у вершника на Солохському гребені (Манцевич 1987, кат. 34) та «шоломі» з Передерієвої Могили (Моруженко 1992, рис. 7).

Панцир із поховання на Синюсі має традиційний набір з рядів лусок, що кріплячись до шкіряної основи, перекривали одна одну, створюючи декілька шарів броні. Це головний різновид скіфських панцирів, що дійшли до нас. Він забезпечував одночасно і захист вершника, і високу його рухливість. Поширення спорядження цього типу пов'язується із Переднім Сходом (Черненко 1968, с. 19—50). Знахідки на Північному Кавказі (поховання біля Кабан-Гори (Афанасьев, Козенкова 1981, рис. 9, 1), курган Уашхіту I (Эрлих 2007, рис. 87, 2), комплекс знахідок 2001 р. з гори Бештау (Дударев, Фоменко 2007, рис. 1, 11—13), могильник Індустрія (Белинский, Дударев 2007, с. 122—134)) свідчать, що населенню півдня Східної

Європи це спорядження було відоме ще з передскіфської доби.

Знахідки продовгуватих бронзових пластин вказують, що шкіряний пояс з Вільшанки ззовні був посилений ще й пластинчастою бронєю, що має численні аналогії у скіфський час (Черненко 1968, с. 59—64).

Хронологія поховання визначається насамперед за середньоскіфським набором стріл. Трьохлопатевої вістря знаходять аналогії у наборах другої — четвертої чвертей V ст. до н. е. (Полін 1987, рис. 11—13). Підтверджується ця дата набором середньоскіфської вузди та списами V—IV ст. до н. е. Паралелі в V ст. до н. е., як згадувалось, мають і різноманітні риси поховального обряду.

Як зазначалося, воїн з Вільшанки похований на кордоні зі степом. То ким же він був? Скіфом-номадом, чи представником осілих лісостепових племен, що користувався озброєнням скіфського типу? Проведений аналіз поховального обряду свідчить на користь його степової, іраномовної приналежності. У степу та в його пограниччі, на півдні лісостепу, мають аналогії поховальні споруди, що до того ж близькі з катакомбами. Типові для цього регіону поховання, здійснені на розстеленому захисному обладунку та з жертвовою їжею. У похованні відсутня ліпна кераміка, типова для лісостепових захоронень. Все викладене вище свідчить на користь того, що перед нами — кочовий скіф.

Алексеева И.Л., Охотников С.Б., Редина Е.Ф. Скифское погребение у г. Арциз // Чобручский археологический комплекс и вопросы взаимовлияния античной и варварской культур (IV в. до н. э. — IV в. н. э.). — Тирасполь, 1997. — С. 48—55.

Агульников С., Сава Е. Исследования курганов на Левобережье Днестра. — Кишинэу, 2004.

Андрух С.И., Тощев Г.Н. Могильник Мамай-Гора. — Запорожье, 1999. — Кн. I.

Анфимов Н.В. Новый памятник древнемеотской культуры (могильник у хут. Кубанского) // Скифский мир. — К., 1975. — С. 35—51.

Афанасьев Г.Е., Козенкова В.И. О неизвестных погребальных комплексах предскифского периода из окрестностей Кисловодска // СА. — 1981. — № 1. — С. 161—177.

Бабенко Л.И. Песочинский курганный могильник скифского времени. — Харьков, 2005.

Белинский А.Б., Дударев С.Л. К датировке комплексов позднейшего предскифского времени Северного Кавказа и Восточной Европы // Материалы по изучению историко-культурного наследия Северного Кавказа. — М., 2007. — С. 122—135.

Бессонова С.С. Курганы Лесостепного Побужья // Древности скифов. — К., 1994. — С. 3—33.

Бессонова С.С., Скорый С.А. Погребение скифского воина из Актаського могильника в Восточном Крыму // СА. — 1986. — № 4. — С. 158—169.

Бидзиля В.И., Болтрик Ю.В., Мозолевский Б.Н., Савовский И.П. Курганный могильник в урочище Носаки // Курганные могильники Рясные Могили и Носаки. — К., 1977. — С. 61—158.

Бобринской А.А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы. — СПб, 1894. — Т. II.

Бобринской А.А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы. — СПб, 1901. — Т. III.

Бобринской А.А. Отчет о раскопках, произведенных в 1903 году в Черкасском уезде Киевской губернии // ИАК. — 1905. — 14. — С. 1—43.

- Бобринской А.А.* Отчет о раскопках близ сел Журовки и Капитановки (Чигиринского уезда Киевской губернии) // ИАК. — 1905а. — 17. — С. 17—98.
- Бобринской А.А.* Отчет о раскопках в Чигиринском уезде Киевской губернии в 1905 году // ИАК. — 1906. — 20. — С. 1—16.
- Бобринской А.А.* Исследования в Чигиринском уезде Киевской губернии в 1907 году // ИАК. — 1910. — 35. — С. 48—60.
- Бобринской А.А.* Отчет о раскопках в Чигиринском уезде Киевской губернии в 1908 году // ИАК. — 1910а. — 35. — С. 61—85.
- Бокий Н.М.* Археологические работы на Кировоградщине в 1968 году // АИУ 1968 г. — К., 1971. — Вып. 3. — С. 154—159.
- Бокій Н.М.* Розкопки на Кіровоградщині // АДУ в 1969 р. — К., 1972. — Вип. IV. — С. 131—135.
- Бокий Н.М.* Скифский курган у с. Медерово // СА. — 1974. — № 4. — С. 262—271.
- Братченко С.Н., Швецов М.Л., Дубовская О.Р.* Курган IV в. до н. э. в бассейне Северского Донца // СА. — 1989. — № 12. — С. 170—177.
- Болтрик Ю.В., Савовский И.П.* Курган Плоская Могила // Курганы Степной Скифии. — К., 1991. — С. 98—107.
- Болтрик Ю.В., Фиалко Е.Е.* Роль коня в погребальной традиции скифов // Актуальные проблемы археологии, истории и культуры. Сб. науч. трудов к юбилею проф. Т.Н. Троицкой. — Новосибирск, 2005. — Т. 2. — С. 13—36.
- Болтрик Ю.В., Фиалко Е.Е.* Скифский курган с ранней уздой из Северо-Западного Причерноморья // Боспорские исследования. — 2010. — Вып. XXIII. — С. 104—122.
- Болтрик Ю.В., Фиалко Е.Е.* Курганы среднего течения р. Ташенак (по материалам раскопок Приазовской экспедиции ИА НАНУ) // Stratum plus. — 2011. — № 3. — С. 127—174.
- Галанина Л.К.* Скифские древности Приднепровья. — 1977 (САИ. — Вып. Д 1—33).
- Гребенников Ю.С.* Курганы скифской знати в Поингулье // Древнейшие скотоводы степей юга Украины. — К., 1987. — С. 149—158.
- Григорьев В.П.* Захоронение тяжеловооруженного скифского воина у с. Гладковщина // Древности скифов. — К., 1994. — С. 63—79.
- Горбул Г.П., Бокий Н.М.* О скифских стелах Кировоградского краеведческого музея // Киммерийцы и скифы. — Кировоград, 1987. — Ч. 1. — С. 48—50.
- Гудкова А.В.* Раскопки курганов у с. Червоный Яр на Нижнем Подунавье // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. — К., 1978. — С. 182—193.
- Древности Приднепровья.* — К., 1899. — Вып. 2.
- Дударев С.Л., Фоменко В.А.* Новый комплекс позднейшего предскифского времени с горы Бештау // История и культура народов Северного Кавказа. — 2007. — Вып. 8. — С. 4—11.
- Євдокимов Г.Л., Данилко Н.М., Могилев О.Д.* Скіфський курган з похованням коня на Херсонщині // Археологія. — 2011. — № 2. — С. 103—109.
- Євдокимов Г.Л., Фридман М.И.* Скифские курганы у с. Первомаевка на Херсонщине // Скифы Северного Причерноморья. — К., 1987. — С. 85—115.
- Зарайская Н.П., Привалов А.И.* Скифские памятники Шевченковского могильника // ДАС. — 1992. — Вып. 2. — С. 118—160.
- Ильинская В.А.* Скифская узда IV в. до н. э. // Скифские древности. — К., 1973. — С. 42—63.
- Ильинская В.А.* Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья. — К., 1968.
- Ильинская В.А.* Скифские курганы около г. Борисполя // СА. — 1966. — № 3. — С. 152—171.
- Кияшко В.Я., Кореняко В.А.* Погребение раннего железного века у г. Константиновска-на-Дону // СА. — 1976. — № 1. — С. 170—177.
- Клочко В.И., Скорый С.А.* Курган Вакулина Могила // Проблемы археологии Северного Причерноморья. — Херсон, 1991. — С. 99—109.
- Ковалев Н.В., Полин С.В.* Скифские курганы у с. Корнеевка Запорожской области // Курганы Степной Скифии. — К., 1991. — С. 33—53.
- Ковалева И.Ф., Волкобой С.С., Костенко В.И., Шалобудов В.Н.* Археологические исследования в зоне строительства оросительной системы учхоза «Самарский» // Курганные древности Степного Поднепровья (III—I тыс. до н. э.). — Днепропетровск, 1978. — С. 4—31.
- Ковалева И.Ф., Мухопад С.Е.* Скифские памятники Орельско-Самарского междуречья // Курганные древности Степного Поднепровья III—I тыс. до н. э. — Днепропетровск, 1979. — Вып. 3. — С. 111—123.
- Ковпаненко Г.Т.* Курганы раннескифского времени в бассейне р. Рось. — К., 1981.

- Ковпаненко Г.Т., Бессонова С.С., Скорый С.А.* Новые курганы раннего железного века в Поросье // Древности скифов. — К., 1994. — С. 41—62.
- Ковпаненко Г.Т., Бессонова С.С., Скорый С.А.* Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья (Киево-Черкасский регион). — К., 1989.
- Кореняко В.А., Лукьяшко С.И.* Новые материалы раннескифского времени на Левобережье Нижнего Дона // СА. — 1982. — № 3. — С. 149—164.
- Кубышев А.И., Бессонова С.С., Ковалев Н.В.* Братолюбровский курган. — К., 2009.
- Кубышев А.И., Николова А.В., Полин С.В.* Скифские курганы у с. Львово на Херсонщине // Древности Степной Скифии. — К., 1982. — С. 130—148.
- Куприй С.А.* Скифский курганный могильник у с. Новофедоровка на юге Херсонщины // Курганы Степной Скифии. — К., 1991. — С. 108—117.
- Куприй С.А., Данилко Н.М.* Конские погребения Водославского могильника // Від Кімерії, до Сарматії. — К., 2004. — С. 46—48.
- Макаренко И.Е.* Археологические исследования 1907—1909 гг. // ИАК. — 1911. — Вып. 43.
- Манцевич А.П.* Курган Солоха. — Л., 1987.
- Мелюкова А.И.* Вооружение скифов. — 1964 (САИ — Вып. Д 1—4).
- Могилев О.Д.* Курганы Павлівської групи скіфського часу біля Матусова // АДУ 2005—2007 рр. — К.; Запоріжжя, 2007. — С. 451—454.
- Могилев О.Д.* Спорядження коня скіфської доби у Лісостепу Східної Європи. — К.; Кам'янець-Подільський, 2008.
- Могилев А.Д., Диденко С.В.* Курган 5 у с. Берестняги — пам'ятник середнескифського часу в Поросьє // РА. — 2008. — № 4. — С. 84—90.
- Мозолевський Б.Н.* Скифские курганы в окрестностях г. Орджоникидзе на Днепропетровщине (раскопки 1972—1975 гг.) // Скифия и Кавказ. — К., 1980. — С. 70—155.
- Моруженко А.О.* Скiфський курган Передерієва Могила // Археологія. — 1992. — № 4. — С. 67—75.
- Мурзин В.Ю., Ролле Р., Херц В., Махортых С.В., Белозор В.П.* Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1998 г. — К., 1999.
- Мурзин В.Ю., Ролле Р., Херц В., Скорый С.А., Махортых С.В., Белозор В.П.* Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1999 г. — К., 2000.
- Мурзін В.Ю., Фіалко О.Є.* Зброя з Бердянського кургану // Археологія. — 1998. — № 2. — С. 82—93.
- Ольховский В.С.* Погребально-поминальная обрядность населения Степной Скифии (VII—III вв. до н. э.). — М., 1991.
- Ольховский В.С., Евдокимов Г.Л.* Скифские изваяния VII—III вв. до н. э. — М., 1994.
- Отрощенко В.В., Рассмакин Ю.Я.* Раскопки скифского кургана у с. Великая Знаменка // АО 1974 г. — М., 1986. — С. 285—286.
- Панченко К.І.* Поховання скіфського часу з ґрунтового могильника біля с. Заломи Кіровоградської області // АДІУ. — 2016. — Вип. 19. — С. 237—240.
- Петренко В.Г.* Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э. — 1967 (САИ. — Вып. Д 1—4).
- Плешивенко А.Г.* Исследование скифских курганов в Днепровском Надпорожье // Древности Степного Причерноморья и Крыма. — Запорожье, 1991. — С. 143—152.
- Покровська Є.Ф., Діденко О.П.* Курганы скіфського часу біля Умані // Археологія. — 1970. — Т. XXIII. — С. 65—79.
- Полин С.В.* Хронологія ранньоскіфських пам'яток // Археологія. — 1987. — 59. — С. 17—36.
- Пузикова А.И.* Курганы скифского времени Среднего Подонья (публикация комплексов). — М., 2001.
- Ромашко В.А., Скорый С.А.* Блинец-2: скифский аристократический курган в Днепровском Правобережном Надпорожье. — Днепропетровск, 2009.
- Силантьева Л.Ф.* Некрополь Нимфея // МИА. — 1959. — 69. — С. 5—107.
- Сидоренко Г.О.* Скiфський курган на р. Удай // Археологія. — 1964. — Т. XVI. — С. 191—194.
- Синика В.С.* К вопросу о семантике конских погребений на скифском могильнике III—II вв. до н. э. у с. Глиное на Левобережье Нижнего Днестра // АДІУ. — 2011. — Вип. 5. — С. 119—124.
- Скорый С.А.* Стеблев: скифский могильник в Поросье. — К., 1997.
- Скорый С.А.* Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи. — К., 2003.
- Скорый С., Зимовец Р.* Скифские древности Крыма. — К., 2014.
- Скорый С., Хохоровски Я.* Курган Скифская Могила в Днепровской Правобережной Лесостепи (некоторые предварительные итоги исследования) // Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. — Запоріжжя, 2004. — Вип. IX. — С. 239—244.

- Скорый С.А., Хохоровски Я. Аристократический курган Скифская Могила вблизи Мотронинского городища (Украинская Правобережная Лесостепь) // *Stratum plus*. — 2005—2009. — № 3. — С. 234—276.
- Соколова О.Ю., Павличенко Н.А., Каспаров А.К. Новые находки на территории Нимфейского некрополя // *Nurboreus*. — 1999. — Vol. 5. — С. 326—339.
- Тереножкин А.И. Киммерийцы. — К., 1976.
- Тереножкин А.И., Ильинская В.А., Мозолевский Б.Н. Скифский могильник Гайманово Поле (раскопки 1968 г.) // *Скифы и сарматы*. — К., 1977. — С. 152—199.
- Тереножкин А.И., Ильинская В.А., Черненко Е.В., Мозолевский Б.Н. Скифские курганы Никопольщины // *Скифские древности*. — К., 1973. — С. 113—186.
- Фиалко Е.Е. Погребальный комплекс кургана Огуз // *Древности скифов*. — К., 1994. — С. 122—144.
- Фиалко Е.Е. Могилы вооруженных женщин Рогачикского курганного поля // *АДІУ*. — 2014. — Вип. 12. — С. 25—37.
- Чеботаренко Г.Ф., Яровой Е.В., Тельнов Н.П. Курганы Буджакской степи. — Кишинев, 1989.
- Черненко Е.В. Скифский доспех. — К., 1968.
- Черненко Е.В. Защитный доспех из курганов Перещепинского могильника // Мурзин В.Ю., Ролле Р., Херц В., Махортых С.В., Белозор В.П. Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1998 г. — К., 1999. — С. 46—60.
- Шалобудов В.Н., Андросов В.А., Мухонад С.Е. Раскопки курганов у с. Дмухайловка // *Древности Степного Поднепровья III—I тысячелетия до н. э.* — Днепропетровск, 1983. — С. 19—27.
- Шапошникова О.Г. Погребение скифского воина на р. Ингул (предварительная публикация) // *СА*. — 1970. — № 3. — С. 208—212.
- Щепинский А.А., Черепанова Е.Н. Северное Присивашье в V—I тысячелетиях до нашей эры. — Симферополь, 1969.
- Эрлих В.Р. Северо-Западный Кавказ в начале железного века. — М., 2007.
- Яковенко Е.В. Скифы Східного Криму в V—III ст. до н. е. — К., 1974.
- Ястребов В.Н. Раскопки в Херсонской губернии в 1887 году // *Древности. Труды МАО*. — 1889. — Т. XIII. — С. 104—119.

Надійшла 15.03.2016

А.Д. Моголов, Н.М. Бокій

ПОГРЕБЕНИЕ СКИФСКОГО ВСАДНИКА НА Р. СИНЮХА

В 1978 г. экспедиция Кировоградского краеведческого музея провела исследование скифского кургана 32 возле пгт Ольшанка Кировоградской обл. Под насыпью высотой 1,5 и диаметром 30 м открыто погребение скифского всадника в яме. Воин лежал на панцире и щите. Его сопровождали копья и колчаный набор, жертвенная еда, а также конский череп с уздой. Захоронение датируется V в. до н. э. Такая датировка определяется наборами стрел, среднескифской узды и копьями V—IV в. до н. э. Параллели в V в. до н. э. имеют и в разнообразные черты погребального обряда.

Проведенный анализ обряда захоронения свидетельствует о принадлежности покойного к степной ираноязычной общности. В степи и в ее пограничье, на юге лесостепи, присутствует ряд подобных погребальных сооружений, которые близки к катакомбам. Типичные для этого региона захоронения, совершенные на расстеленных защитных доспехах с жертвенной пищей. В погребении отсутствует лепная керамика, типична для лесостепных захоронений. Вышеизложенное позволяет считать данное погребение принадлежащим кочевому скифу-степняку.

О.Д. Mogylov, N.M. Bokiý

SCYTHIAN RIDER'S BURIAL AT SYNIUKHA RIVER

In 1978, the Expedition of Kirovohrad Local Lore Museum conducted the research at the Scythian mound 32 near Vilshanka Settlement. A Scythian rider's burial in the pit was discovered under the mound of 1,5 m height and 30 m diameter. The warrior laid on coat of mail armour. He was put together with spears and a quiver set, offering food, and also a horse's head in bridle. The burial is dated by the 5th century BC. Such dating is confirmed by a set of the Middle Scythian bridle and the 5th and 4th century spears. There are also parallels of the 5th century in various features of funeral customs.

The analysis of funeral customs testifies that the dead belonged to the Steppe Iranian-speaking community. Such funeral structures are found in the Steppe and on its borders, in the south of Forest-Steppe, and they are close to catacombs. Burials made on laid protective armour with offering food are typical for this region. There is no handmade ceramics in the burial typical for Forest-Steppe tombs. The premises allow considering the burial discussed as the one belonging to a nomadic Scythian.